

ПОНЯТТЯ НЕФОРМАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА ЯК ФАКТОРУ ЗГУРТОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ

В статті автори висвітлюють поняття неформального лідерства та розглядають різні аспекти цієї проблеми на основі поглядів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Ключові слова: *молодь, група, погляди, авторитет, лідер, однолітки, неформальне лідерство, відносини, особистість, середовище.*

В статье автора раскрывают понятие неформального лидерства, а также рассматривают различные аспекты этой проблемы на основании взглядов отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: *молодежь, группа, взгляды, авторитет, лидер, одноклассники, неформальное лидерство, отношения, личность, среда.*

The authors of this article explain the concept of the informal leadership and examine different aspects of this problem on the basis of Ukrainian and foreign scientists' views.

Key words: *youth, group, views, authority, leader, teenagers, informal leadership, relationships, personality, environment.*

Постановка проблеми. Підлітковий вік є особливим сензитивним періодом у становленні молодої людини як особистості. Важливе значення для підлітка на даному віковому етапі мають міжособистісні відносини у групі однолітків. Спілкування з ровесниками стає більш довірливим і рівним. Діти намагаються об'єднатися у групи за спільністю думок, поглядів, цінностей. Але в той самий час кожен з них прагне, щоб саме його думки, погляди і цінності сповідувала дана група.

Неформальне лідерство для підлітків в інтернатному закладі є тим засобом, за допомогою якого вони можуть себе реалізувати у частково ізольованому середовищі їхнього перебування. Групова згуртованість при цьому виступає захисним фактором, створюючи у такий критичний для дитини період почуття безпеки і безумовного прийняття групою.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що такі психологічні характеристики малої групи як неформальне лідерство та групова згуртованість є достатньо популярними темами для вивчення як вітчизняними, так і зарубіжними соціальними психологами.

Різні аспекти проблеми неформального лідерства висвітлюються у дослідженнях Л. Е. Орбан-Лембрик [11] (показала механізм висування неформального лідера у малій групі), О. С. Залужний [4] (виявив типологію лідерів серед дітей). Аналізу поняття групової згуртованості та її складових присвячені дослідження Г. М. Андрєєвої [1], А. В. Петровського [14], Р. Л. Кричевського та

Є. М. Дубовської [5]. Проблема неформального лідерства та групової згуртованості в тих чи інших аспектах постає в працях М. М. Заброцького [2] (досліджував формування груп у підлітковому віці), Г. М. Андрєєвої [1] (описала характеристики малої групи), В. В. Москаленко [8], І. А. Мейжис та Л. Г. Почебут [7]. У працях таких зарубіжних вчених, як Р. Стогдилл, Л. Фестінгер, Д. Картрайт, Е. Холландер [13] можна також знайти дослідження різних аспектів вищезазначених групових явищ. Питання, пов'язані зі сферою міжособистісних відносин підлітків в умовах інтернатного закладу, висвітлюються у роботах В. С. Мухіної [6], В. І. Чердиченко [20] та Г. М. Філатової [17]. Особливо цінними для нашого дослідження виявилися наукові статті В. Колпакова та О. Анісімова «Лідерство – фактор суспільного розвитку» [3] і Г. М. Філатової «Особливості формування образу «Ми» у вихованців школи-інтернату» [17]. Проте, проблема неформального лідерства як фактору згуртованості підлітків в умовах інтернатного закладу поки що не знайшла достатнього відображення у психолого-педагогічній літературі і залишається актуальною й сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціальної активності та цілеспрямованості необхідно починати якомога раніше, особливу увагу приділяючи вихованню впевненості дитини у власних силах. Так, І. Ф. Харламов наполягав на тому, що проблема лідерства повинна бути визнана однією з основних при вивченні дитячого колективу. Авторитет дітей-лідерів і сила їх

впливу на ровесників часто перевершують вплив дорослих [18, с. 356].

Особливо гостро питання лідерства постають у колективі підлітків. Підлітковий вік є перехідним періодом від дитинства до дорослості. За М. В. Савчиним та Л. П. Василенком він охоплює період від 11 – 12 до 14 – 15 років, що відповідає середньому шкільному вікові, тобто 5 – 9 класам сучасної школи [15, с. 48]. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими. Проте, у підлітковому віці втрачають свою актуальність стосунки з батьками, вчителями й на перший план виходять взаємини з однолітками. У цьому проявляються глибинні потреби підлітка в розгортанні соціально-моральних зв'язків. Як зазначає Л. Е. Орбан-Лембрик, «у спілкуванні з ровесниками в підлітків формується не лише перше, більш серйозне, порівнянно з ранніми віковими зв'язками, товариство, де вони дістають підтримку й можуть досягти самовираження, але й вирішується чітке завдання: здобути в суспільстві визнання своєї соціальної значущості» [12, с. 188].

Р. Х. Шакуров наводить в якості прикладу дослідження Є. Л. Серебрянова, де показано, що судження та оцінки однолітків починають набувати для підлітків більшого значення, ніж судження та оцінки вчителів. Характерною ознакою цього віку є бажання за будь-яких умов уникати критики друзів і страх бути відстороненими від референтної групи [21, с. 37].

М. М. Заброцький показує, що у підлітковому віці інтенсивно починають формуватися групи. Спочатку вони невеликі і складаються з представників однієї статі, згодом виникає тенденція до об'єднання подібних угруповань у більші компанії. З часом такі малі групи стають змішаними [4, с. 137].

Мала група, за Г. М. Андреевою, – це «нечисленна за складом група, члени якої об'єднані загальною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних відносин, групових норм і групових процесів» [1, с. 191].

Єдність, організованість, згуртованість малої соціальної групи залежить від багатьох зовнішніх (особливості структури, в яку група включена) і внутрішніх чинників. Впливовим чинником внутрішньогрупової єдності та згуртованості є лідерство [11, с. 318].

Політико-психологічний словник дає нам таке визначення: «Лідерство у малій групі – це феномен впливу індивіда на думки, оцінки, відносини й поведінку групи в цілому чи окремих її членів» [10, с. 176].

Під лідерством В. В. Москаленко розуміє процес внутрішньої соціально-психологічної самоорганізації і самоврядування в групі. Це явище

виникає в системі неофіційних, неформальних відносин, разом з тим виступаючи засобом її організації і керування нею [8, с. 586]. Поряд із самим явищем лідерства необхідно виділити і поняття лідера.

Так, лідер (з англ. leader – ведучий, керівник) з соціологічної точки зору розглядається як «авторитетний член групи, організації, суспільства, який виконує роль організатора, ініціатора групової взаємодії і який сприймається даною спільнотою людей завдяки його здібностям вирішувати важливі для неї проблеми і завдання» [16, с. 159]. Як зазначає Л. Е. Орбан-Лембрик, лідер не висувається групою на відповідну посаду, а спонтанно займає керівну позицію за наявної чи прихованої її згоди. Найчастіше він виконує роль неофіційного керівника, а з його особистістю ідентифікується специфічна система групових норм та цінностей, яка не завжди тотожна офіційній системі [11, с. 319].

Оскільки лідерство є системою відносин у групі, його слід розглядати як групове явище, адже лідер завжди є елементом цієї структури. Психологічна сутність лідерства полягає у здатності впливати на індивідів і групу, спрямовувати їхні зусилля на досягнення цілей. Л. Е. Орбан-Лембрик зазначає, що особа, яка претендує на роль лідера, передусім має компенсувати недоліки і прорахунки у діяльності групи та її керівника. В такому разі лідер повинен взяти на себе відповідальність за реалізацію об'єднуючої функції [11, с. 322]. Для лідера необхідно сформулювати і згуртувати колектив або групу, визначити її мету, поставити перед людьми, які входять до групи, необхідні завдання, визначити засоби реалізації мети і з'ясувати ресурси її досягнення, забезпечити контроль виконання. Інакше кажучи, у малій групі роль лідера полягає в згуртуванні її учасників і спрямуванні їх діяльності [9, с. 92].

За Г. М. Андреевою, групова згуртованість – це «процес формування особливого типу зв'язків у групі, що дозволяють зовнішньо задану структуру перетворити в психологічну спільноту, в системний психологічний організм, який живе за своїми законами [1, с. 212]. В. В. Москаленко додає, що члени згуртованої групи не просто можуть взаємодіяти між собою, а що вони інтегровані найкращим чином. У такій групі досягнуто особливий ступінь розвитку відносин, а саме, такий ступінь, у відповідності з яким всі члени групи якнайбільше поділяють цілі групової діяльності і ті цінності, які пов'язані з цією діяльністю [8, с. 583]. Як зазначає І. А. Мейжис, М. Шоу виявив позитивні наслідки високої згуртованості групи:

1. У згуртованій групі люди більше спілкуються між собою.
2. У згуртованій групі більше дружельності і кооперації між її членами.
3. Згуртована група дуже впливає на поведінку своїх членів.

4. Згуртована група більш ефективно досягає своєї мети.

5. У згуртованій групі люди відчують задоволення від спільної роботи [7, с. 208].

Висновки. Отже, неформальне лідерство у групах підлітків має особливий характер. Завдяки своїм організаційним якостям лідер групи підлітків намагається змінити її структуру згідно своєму баченню, запровадити певні групові традиції, цінності і норми, які б сприймалися усіма членами групи. У такий спосіб підвищується комунікативний потенціал групи, її здатність вирішувати складні

завдання, при цьому не втрачаючи почуття задоволеності від спільної роботи. Неформальний лідер у даному випадку намагається не лише самовиразитися чи отримати певні права на винятковий вплив на групу однолітків, але й згуртувати цю групу.

Таким чином, неформальне лідерство базується не на формальних повноваженнях, а на авторитеті лідера, його визнанні оточенням [19, с. 91], а неформальний лідер – це індивід, який має істотний вплив на групу завдяки своїм здібностям й авторитету, а не формальний статус [16, с. 135].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник [для студ. высших учеб. зав.] / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 376 с.
2. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навч. посіб. / М. М. Заброцький. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2001. – 112 с.
3. Колпаков В., Анісімов О. Лідерство – фактор суспільного розвитку / В. Колпаков, О. Анісімов // Персонал. – 2005. – № 9. – С. 14–17.
4. Кравцова Т. Особливості вивчення дитини у творчості представників реформаторської педагогіки України на початку ХХ сторіччя / Т. Кравцова // Наукові записки. – Випуск 58. – Серія: Педагогічні науки. – 2004. – С. 135–140.
5. Кричевський Р. Л., Дубовская Е. М. Психология малой группы / Р. Л. Кричевський, Е. М. Дубовская. – М. : МГУ, 1991. – 221 с.
6. Лишённые родительского попечительства: учебное пособие [для студ. пед. институтов, университетов] / Ред. В. С. Мухина. – М. : «Просвещение», 1991. – 235 с.
7. Мейжис И. А., Почебут Л. Г. Социальная психология общественного развития. Ч. 2 / И. А. Мейжис, Л. Г. Почебут. – К. : Миллениум, 2007. – 404 с.
8. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підруч. / В. В. Москаленко – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
9. Огаренко В. М., Малахова Ж. Д. Соціологія праці: навч. посібник / В. М. Огаренко, Ж. Д. Малахова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 304 с.
10. Ольшанський Д. В. Політико-психологічний словник / Д. В. Ольшанський. – К. : Академічний проект, 2002. – 358 с.
11. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
12. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Ч. 1 / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : «Либідь», 2004. – 576 с.
13. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія Ч. 2 / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : «Либідь», 2006. – 560 с.
14. Петровский А. В. Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1993. – № 5. – С. 35–39.
15. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
16. Соціологія: словник термінів і понять / [ред.-упоряд. С. А. Біленький, М. А. Козловець]. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
17. Філатова Г. М. Особливості формування образу «Ми» у вихованців школи-інтернату / Г. М. Філатова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3. – С. 89–94.
18. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – Мн. : Университетское, 2002. – 560 с.
19. Херманн М. Дж. Стили лидерства в формировании внешней политики / М. Дж. Херманн // Политические исследования. – 1991. – № 1. – С. 91–92.
20. Чередниченко В. І. Формування вмінь міжособистісного спілкування вихованців інтернатних закладів: навч.-метод. посібник / В. І. Чередниченко. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2004. – 128 с.
21. Шакуров Р. Х. Психология эмоций: новый подход / Р. Х. Шакуров // Мир психологии. – 2002 – № 4. – С. 30–44.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Мінц М. О., к іст. н., доцент.

© Коваль Г. В., Алтушева Л. М., 2011

Дата надходження статті до редакції 05.05. 2011 р.